

Innst. S. nr. 273

(2001-2002)

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om årsmelding for 2001 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget)

Dokument nr. 16 (2001-2002)

Til Stortinget

1. OVERSIKT OVER UTVALGETS VIRKSOMHET I 2001

I kontrollen med politiets overvåkingstjeneste har utvalget også i 2001 brukt mye tid på registrerings-spørsmål. Den siste delen av året har også Viksveen-saken stått sentralt. Når det gjelder Forsvarets sikkerhetstjeneste er det særlig grunn til å nevne utvalgets undersøkelser av eldre arkivmateriale i tjenesten. Utvalget har også arbeidet videre med en enkeltsak om tilbakekallelse av sikkerhetsklarering som ble omtalt i meldingen for 2000. I kontrollen med Forsvarets etterretningstjeneste er det brukt tid på Echelon-saken, og på å skaffe bedre innsikt i tjenestens systemer for behandling og distribusjon av data fra stasjonene.

Forholdet til tjenestene er fortsatt generelt sett preget av et godt samarbeid. Kontrollen har skjedd uhindret, og så langt utvalget kan vurdere det, har tjenestene gitt utvalget den informasjon som det er bedt om. Utvalget forutsetter at tjenestene også av eget tiltak informerer om forhold som er av betydning for kontrollen.

Utvalget har i løpet av året hatt 25 interne arbeidsmøter. Det er avholdt orienteringsmøter med justisministeren, Stortingets Presidentskap, kontroll- og konstitusjonskomiteen, Innsynsutvalget og Kripes. Med deler av utvalget er det gjennomført møte med POT-enheten i Haugesund, og flere møter i OVS. Det er gjennomført tre særsmøter om Viksveen-saken. Det har også vært gjennomført et internt seminar om islamisme, islamsk kultur og politikk.

Utvalget har mottatt 25 klagesaker i 2001, 20 rettet seg mot POT og 5 mot FO/S. Det er ikke mottatt klager som rettet seg mot Forsvarets etterretningstjeneste, når det sees bort fra rene innsynsbegjæringer som utvalget får en del av. Utvalget behandler ikke innsynsbegjæringer, men gir orientering om Innsynsutvalget i saker hvor det kan synes som et aktuelt alternativ. Det er i

løpet av året opprettet 10 saker på grunnlag av forhold som er tatt opp av eget tiltak.

Basert på de kontakter utvalget har hatt med andre lands kontrollmyndigheter, kan det slås fast at det er en økende interesse i vår del av verden for å bygge ut parlamentarisk forankrede kontrollordninger for EOS-tjenestene, jf. EU-parlamentets rapport A5-0264/ 2001 om Echelon-samarbeidet.

Enkelte vestlige lands kontrollutvalg har funnet det hensiktsmessig å etablere et uformelt samarbeid seg imellom for å ha et forum for utveksling av generelle erfaringer som kan bidra til å øke kvaliteten på kontrollarbeidet. EOS-utvalget søker å holde seg informert om dette samarbeidet, og vil vurdere om det skal knytte seg nærmere til et slikt uformelt samarbeid.

Utvalget har i 2001 hatt orienteringsmøter med kanadiske og amerikanske kontrollmyndigheter samt møter med representanter for enkelte av tjenestene.

Terroranslagene mot USA 11. september 2001 fikk konsekvenser for tjenestene og dermed også for kontrollvirksomheten. Det ble reist krav om å styrke landenes evne til overvåking og etterretning som ledd i bekjempelsen av internasjonal terrorisme. Det pågår videre flere lovarbeider som er direkte foranlediget av denne hendelsen. Ulike problemstillinger i forhold til utlevering av personopplysninger har vært reist overfor POT, og har også gitt ettergåelse av slike disposisjoner høyere prioritet i inspeksjonsvirksomheten. Situasjonen etter 11. september krever skjerpet årvåkenhet fra tjenestenes side. Det er samtidig maktpåliggende i kontrollutøvelsen å påse at de tiltak som måtte bli truffet er innenfor rammen av gjeldende regelverk og ikke svekker det vern om individets rettssikkerhet vis-à-vis tjenestenes virksomhet. Samtlige tre tjenester har gitt utvalget utførlige orienteringer om de endringer og omprioriteringer i virksomheten som er gjort etter 11. september.

2. POLITIETS OVERVÅKINGSTJENESTE (POT)

Utvalget har i 2001 gjennomført 6 inspeksjoner i OVS. Det er gjennomført inspeksjon av POTs Regionsentral Midt-Norge, og av POT-enhetene i Nordmøre, Telemark og Senja politidistrikt. Det er videre avholdt tre møter i OVS for å få orientering om saker og gjennomgå dokumenter.

Utvalget har i 2001 mottatt 20 klager fra enkeltpersoner, mot 13 i 2000. Samtlige saker er undersøkt sentralt i OVS, og i lokale ledd der utvalget har funnet grunn til det. Det er ikke funnet kritikkverdige forhold i disse enkeltsakene, når det sees bort fra Viksveen-saken.

2.1 Registreringsspørsmål

Overvåkingstjenestens registrering av personopplysninger er en viktig kontrolloppgave. Dels er utgangspunktet enkeltsaker, dels tas spørsmål opp på generelt grunnlag. Også i 2001 har utvalget brukt mye tid på spørsmål som angår registrering og arkivering av personopplysninger. Dette gjelder bl.a. tersklene for registrering i tjenestens sentrale arbeidsregister NCR, hvilke nedtegnelser som er å anse som registreringer, regler og rutiner for sletting av uaktuelle registreringer, regler og rutiner for utlevering av personopplysninger til samarbeidende tjenester, bruk av lokale arbeidsregistre, og håndtering av gammelt arkivmateriale. Utvalget har orientert nærmere om følgende problemstillinger:

- Arbeidsregistre i OVS utenfor NCR
- Kriterier og terskler for registrering av høyreekstremer
- Personopplysninger i tekstfiler
- Slettingsrutiner
- Utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester.
- Lokale arbeidsregistre
- Emnearkivet i OVS.

2.2 Andre saker

Videre har utvalget redegjort for opprettelsen av et "Erfaringsarkiv for forsvarere" som fysisk er lokalisert i EOS-utvalgets lokaler. Det utarbeidet retningslinjer for innhold og bruk av et slikt arkiv. Ordningen vil bli evaluert etter et års drift.

I forbindelse med meldingen for 2000 omtalet utvalget "Varslingssystem for digital infrastruktur (VDI)" som er et felles prøveprosjekt mellom EOS-tjenestene, for detektering og varsling av autoriserte inntrengningsforsøk i samfunnsviktige datasystemer. Enkelte sentrale private bedrifter og offentlige etater er (på frivillig basis og etter avtale) tilknyttet systemet. I 2001 har utvalget med sakkyndig bistand fullført gjennomgåelsen av systemet. Det synes å være små muligheter for å misbruke systemet til å hente ut innholdsinformasjon.

Videre redegjør utvalget nærmere for problemstillingene rundt "Bruk av utvist person som kilde". I forbindelse med gjennomgang av en etterforskingssak, så utvalget at POT benyttet som kilde en person som var vedtatt utvist på grunn av en narkotikadom. Vedkommende regionsentral hadde bedt utlendingsmyndighetene vurdere å omgjøre utvisningsvedtaket på grunn av kildens nytteverdi. Saken reiste spørsmål både om forholdet til utlendingsmyndighetene, og til den lokale POT-enheten som samtidig var utlendingsavsnitt med ansvar for å gjennomføre utvisningsvedtak. Spørsmålene ble tatt opp med OVS, som ga uttrykk for at det ikke er noe formelt til hinder for at opplysninger formidles fra POT til utlendingsmyndighetene fordi tjenesten har en interesse i at en utlending får opphold eller ikke utvises selv om vilkårene i utlendingsloven er til stede. Men OVS understreket at det skal tungtveiende grunner til før en slik henvendelse gjøres, og at beslutningen må fattes på overordnet nivå. Det foreligger ikke skrevne retningslinjer for kontakten mellom tjenesten og utlendingsmyndighetene, men at det er påbegynt et generelt arbeid gjennom Justisdepartementet for å avklare dette. OVS hadde ikke indikasjoner på at effektivisering av utvisningsvedtak nedprioriteres fordi den utviste har kildeverdi. I den konkrete saken mente OVS det var gått frem på korrekt måte.

Det er vesentlig at POT er seg bevisst den tyngden som vil bli oppfattet å ligge i en henstilling fra en tjeneste som har ansvaret for rikets sikkerhet, og derfor stiller strenge krav til forhåndsvurdering og formen på eventuelle henvendelser. Slik regionsentralens brev var utformet, og på bakgrunn av det svaret OVS ga, fant utvalget ikke grunnlag for å rette kritikk mot tjenesten for behandlingen av den konkrete saken, eller for å foreta videre undersøkelser. Utvalget ba om å bli orientert når arbeidet med å lage regler for kontakten mellom POT og utlendingsmyndighetene er sluttført.

Utvalget viser i forbindelse med "Kvaliteten på opplysninger til bruk ved personkontroll" til et tilfelle hvor opplysninger POT hadde mottatt fra en samarbeidende tjeneste om at en utenlandsstudent hadde hatt kontakten med en terrororganisasjon ble sendt klareringsmyndigheten uten nærmere kommentarer og førte til at sikkerhetsklarering ble nektet. Da vedkommende klaget, ba FO/S om nærmere informasjon fra POT, som svarte at opplysningene i dag neppe var av interesse i en sikkerhetsmessig vurdering. Vedkommende fikk etter det medhold i klagen, og klarering ble gitt. Utvalget tok opp med POT om det ikke burde ha vært gitt en slik kommentar allerede da opplysningene ble gitt klareringsmyndigheten. Tjenesten mente imidlertid at det kunne bryte med deres rolle i personkontrollen dersom de ga føringer for klareringsmyndighetenes avgjørelser. I avsluttende brev til OVS bemerket utvalget bl.a.:

"...

Det synes derfor å være viktig for å unngå gale avgjørelser at OVS sier fra hvis opplysningene vurderes å være av mindre betydning. Det er vanskelig for utvalget å se at en slik type vurdering fra OVS sin side,

av egne opplysninger, kan ha noen implikasjoner for rollefordelingen mellom POT og klareringsmyndighetene i personkontrollssammenheng.

Utvalget finner at saken gir grunn til å påpeke betydningen av at de opplysningene OVS gir, gjør klareringsmyndighetene i stand til å foreta en korrekt sikkerhetsmessig bedømmelse."

2.3 Viksveen-saken

POT startet høsten 1998 formell etterforskning mot Stein Viksveen på grunn av mistanke om spionasje til fordel for det tidligere DDR. Viksveen var korrespondent i Brüssel for Stavanger Aftenblad, og gjennom samarbeidsavtale også for Bergens Tidende og Adresseavisen. Den 19. oktober 1999 fikk POT tilgang til journalutskrifter fra arkivet til DDRs utenlandsetterretning, som ble ansett å styrke mistanken mot Viksveen. Samtidig antok POT at et eventuelt straffeansvar etter straffeloven § 90 kunne være foreldet 10 år etter Berlinmurens fall, dvs. 9. november 1999, og det ble besluttet å ta ut siktelse for å avbryte foreldelsesfristen. Man valgte å gjøre dette gjennom en begjæring om ransaking av Viksveens bolig i Stavanger, samt hans bolig og kontor i Brüssel. Begjæringene ble tatt til følge av Oslo forhørsrett 25. oktober 1999 hva gjaldt Brüssel, og av Stavanger forhørsrett 1. november 1999 for boligen der.

Etter en omfattende etterforskning henla riksadvokaten saken 22. november 2001 på grunn av bevisets stilling. Kort tid senere mottok utvalget klage fra Stein Viksveen, fra Stavanger Aftenblad og de samarbeidende avisene, og fra Norsk Redaktørforening. De to sistnevnte klagene rettet seg mot POTs fremgangsmåte ved ransakingen av Viksveens kontor i Brüssel, og tjenestens håndtering av beslag som ble gjort under ransakingen der. Klagen fra Viksveen omfattet i tillegg til dette også andre sider ved saken.

Etter først å ha mottatt muntlige orienteringer fra POT, og fra Viksveens advokat Atle Helljesen, ba utvalget tjenesten om skriftlig uttalelse til de anførselene som var fremsatt vedrørende ransaking og beslag. Utvalget tok også opp problemstillinger omkring presselekkasjer i saken, og om samarbeidet mellom tjenesten og overordnet påtalemyndighet.

Utvalget fant at det var grunn til å rette kritikk mot POT for flere forhold med tilknytning til håndteringen av beslaglagt materiale, og avsluttet saken med et brev til tjenesten hvor grunnlaget for kritikken ble nærmere redegjort for. I eget brev ga utvalget uttalelse til de spørsmålene som var reist angående presselekkasjer og forholdet til overordnet påtalemyndighet. Begge brev følger som vedlegg til denne meldingen. Utvalget har redegjort for de viktigste punktene i saken, herunder:

- Anførsler om plikt til å tilkalle og underrette redaktøren i Stavanger Aftenblad
- Øvrige anførsler om beslagshåndteringen
- Forholdet til overordnet påtalemyndighet
- Presselekkasjer

Avslutningsvis har utvalget knytte enkelte kommentarer til et par andre spørsmål som har vært reist i Viksveens klage, og i den offentlige debatten om saken. Disse forhold er ikke tatt opp med POT.

Når det gjelder tjenestens løpende informasjon til utvalget om saken når den var under behandling, fikk utvalget i inspeksjoner i OVS muntlige orienteringer om status og fremdrift. Orienteringene av generell karakter var i tråd med utvalgets ønske, ut fra prinsippet om at utvalgets kontroll skal være etterfølgende.

3. FORSVARETS SIKKERHETSTJENESTE

Utvalget har gjennomført 4 inspeksjoner i FO/S. Det er foretatt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten ved Forsvarets Overkommando/Heimevernstaben (FO/HVST), Ørland hovedflystasjon, Kommunal- og regionaldepartementet og Olje- og energidepartementet.

Sikkerhetsloven av 20. mars 1998 trådte i kraft 1. juli 2001, sammen med en rekke forskrifter til loven, bl.a. forskrift om personellsikkerhet. Funksjonen som Nasjonal Sikkerhetsmyndighet (NSM) er lagt til FO/S. Dette får ingen umiddelbare konsekvenser for kontrollen, idet tjenestens oppgaver er de samme som tidligere, og kontrollområdet er funksjonelt beskrevet i kontrollloven. Spørsmålet om etablering av NSM som et eget direktorat, hvor NSM eventuelt vil ha tilsynsoppgaver overfor Forsvaret så vel som overfor den sivile forvaltning, er under vurdering.

Inspeksjonsvirksomheten har i 2001 vært lagt opp etter samme mønster som tidligere. Den rutinemessige gjennomgangen av negative klageavgjørelser ved inspeksjoner i FO/S har ikke ført til kritikk eller til at saker har blitt tatt opp til nærmere undersøkelse. Betydningen av at FO/S i sin behandling av klager er kjent med tjenestemessige konsekvenser av en negativ klareringsavgjørelse har bl.a. vært påpekt.

Heller ikke er det avdekket kritikkverdige forhold gjennom utvalgets stikkprøvekontroller av ikke påklagede klareringsnektelser.

Det har i 2001 innkommet 5 klager til utvalget som gjelder klareringsavgjørelser, mot 1 i 2000. Det er ikke uttalt kritikk mot realitetsavgjørelsen i noen av sakene.

3.1 Makulering av eldre arkivmateriale i klareringssaker

Ved inspeksjoner hos klareringsmyndighetene, både sentralt og lokalt, har utvalget sett at gamle klareringssaker, frem til slutten av 1970-tallet, relativt ofte inneholdt opplysninger av politisk karakter.

I de inspeksjonene som ble gjennomført i 2001, både lokalt og i FO/S, kom utvalget over flere tilfeller enn tidligere av eldre saker hvor sikkerhetsmyndighetene hadde innhentet opplysninger av politisk karakter om enkeltpersoner. Utvalget fant grunn til å ta opp med FO/S hvordan man burde forholde seg til dette materi-

alet, som ikke omfattes av Innsynsloven, men som fortsatt må ansees som sensitivt.

I sitt svar opplyste FO/S at man i samarbeid med Riksarkivaren var i ferd med å lage utkast til kassasjonsregler og utvalget fikk tilsendt for eventuelle kommentarer et utkast til slike regler. Dette syntes å ville innebære at det meste av eldre arkivmateriale i klareringssaker ville bli makulert. Utvalget fant det riktig å gjøre overordnede myndigheter oppmerksom på de erfaringene som var gjort gjennom inspeksjonsvirksomheten, og skrev bl.a. følgende til Forsvarsdepartementet og Justisdepartementet:

"...

Utvalget er ikke kjent med hvilke overveielser som lå til grunn for å begrense Innsynslovens virkeområde til POTs arkiver, men det antas at man dels baserte seg på Lund-kommisjonens funn og vurderinger. Det kan likevel være et spørsmål om det er grunn til å skaffe en slags oversikt over, eller vurdering av materialet før makulering settes i verk. Det presiseres at utvalget for sin del ikke har noen bestemt mening om dette. Det inntrykket en får ved stikkprøvekontroller vil naturligvis også være noe usikkert. Det vesentligste for utvalget er å forsikre seg om at de motstridende hensyn som kan gjøre seg gjeldende når det er spørsmål om å makulere denne type sensitivt materiale, er vurdert av overordnede ansvarlige myndigheter på forhånd."

FO/S meddelte senere at Forsvarsdepartementet hadde godkjent reglene og at de vil tre i kraft 1. januar 2002.

3.2 Enkeltspørsmål angående saksbehandlingen

Når det gjelder "Krav til likebehandling" har utvalget reist spørsmål om krav til likebehandling og betydningen av å ha oversikt over egen praksis. FO/S har opplyst at de nå arbeider med utfyllende retningslinjer til personellsikkerhetsforskriften, som også vil inneholde rettesnorer for vektleggingen av ulike forhold i klareringsavgjørelser.

"Konsekvenser av en negativ klareringsavgjørelse", for eksempel i form av tap av stilling, skal ikke trekkes inn i vurderingen av om vilkårene for å få eller beholde en sikkerhetsklarering er oppfylt. Men konsekvensene kan være så store i enkelttilfeller at det må stilles særlige krav til saksbehandlingen. Utvalget er av denne grunn opptatt av hvorvidt man i saksbehandlingen har vært kjent med følgene av en negativ avgjørelse. Utvalget anser at en viss kunnskap om følgene vil være en fordel for å sikre en grundig behandling, og har fastholdt dette overfor FO/S. Utvalget vil følge opp denne problemstillingen i inspeksjonsvirksomheten fremover.

Utvalget viser i forbindelse med "Klagerett over klareringsnektelser" til en sak der en person som hadde fått tilbakekalt sin klarering, klaget til utvalget over at FO/S hadde nektet å realitetsbehandle hans klage over tilbakekallet. FO/S hadde begrunnet avvisningen med at vedkommende selv hadde sagt opp sin stilling før klareringen ble tatt fra ham, og at klareringsbehovet dermed var bortfalt. Samtidig fremgikk det at klare-

ringsmyndigheten hadde begrunnet tilbakekallet med de samme forhold som hadde foranlediget oppsigelsen - manglende tillit som følge av mistanke om økonomiske misligheter i stillingen. Realitetsavgjørelsen i saken var ikke noe tema for utvalgets behandling. Spørsmålet om klagerett forelå, fant imidlertid utvalget grunn til å ta opp. I brev til FO/S bemerket utvalget bl.a.:

"...

Hvis derimot regelverk og praksis er slik at en oppsigelse (bortfall av klareringsbehov) ikke i seg selv medfører tilbakekall, synes det naturlig å anta at NN må ha rett til å få klagen realitetsbehandlet, ettersom det reelle og eneste grunnlag for vedtaket da vel er det påståtte økonomiske misligholdet."

FO/S fastholdt i sitt svar at NN ikke kunne sees å ha noen rett til å få klagen behandlet. Fordi de undersøker FO/S hadde gjort etter utvalgets henvendelse hadde vist at det kunne reises spørsmål i tilknytning til grunnlaget for tilbakekallsvedtaket, besluttet FO/S likevel å realitetsbehandle klagen.

Utvalget fant etter omstendigheten ikke grunn til å gå videre med det generelle spørsmålet om rettslig klageinteresse i forbindelse med saken.

Når det gjelder "Klarering av personell på oljeinstallasjonene" har utvalget gjennom inspeksjonsvirksomheten fått opplyst at personellet på oljeinstallasjonene ikke blir sikkerhetsklarert. Ansvar for personellens skikkethet mv. ligger i prinsippet hos operatørselskapene. Spørsmål om hvorvidt klareringsbehovet på samfunnsviktige områder er ivarettatt, ligger utenfor EOS-utvalgets oppgave. I lys av begivenhetene 11. september fant utvalget det likevel riktig å vise til det nevnte forholdet i et brev til Justisdepartementet.

Utvalget har foretatt inspeksjon av personellsikkerhetstjenesten i Kommunal- og regionaldepartementet og i Olje- og energidepartementet, jf. "Personellsikkerhetstjenesten ved sivile etater". Inspeksjonen i KRD viste at departementet ikke førte eget klareringsregister, men kun en løpende journal. Forholdet ble påpekt. Utvalget fikk også etter anmodning en skriftlig redegjørelse fra departementet om klareringsbehovet for ansatte i Produktregisteret.

3.3 Sak om tilbakekall av sikkerhetsklarering omtalt i årsmeldingen for 2000

Saken omtalt som "Sak 1" i meldingen for 2000, har utvalget arbeidet med også i 2001. Etter at partens advokat fremla ytterligere materiale som berørte grunnlaget for Forsvarsdepartementets tilbakekallsvedtak, anmodet utvalget departementet om å undergi saken en ny uholdt behandling.

Departementet ga i brev til utvalget en relativt omfattende redegjørelse for sin saksbehandling og vurdering, men fastholdt den tidligere avgjørelsen av realiteten. Senere har partens advokat kommet tilbake og gjort gjeldende overfor utvalget at departementets brev på flere punkter inneholder uriktige opplysninger.

Anklagene retter seg særlig mot departementets fremstilling av samtaler det har hatt med partens tidligere overordnede, og som disse har reagert på.

Både klareringsavgjørelsen og det etterfølgende oppsigelsesvedtaket er brakt inn for domstolene, og vil bli prøvet der. Utvalget har likevel ansett det nødvendig å avklare de anklagene som er reist, og har derfor i brev til departementet bedt om dets kommentar. Utvalget skrev i sin årsmelding at disse spørsmålene fortsatt var til behandling. Komiteen mottok imidlertid 24. mai 2002 brev fra EOS-utvalget hvor det ble opplyst at: "EOS-utvalget har avsluttet sin behandling av angjelende sak".

4. FORSVARETS ETTERRETNINGSTJENESTE

Utvalget har i 2001 gjennomført 2 inspeksjoner i FO/E sentralt, dessuten av Forsvarets stasjon på Andøya. Heller ikke i 2001 har det innkommet klager rettet mot etterretningstjenesten.

Ved kgl. res. 31. august 2001 ble det fastsatt Instruks om Etterretningstjenesten. Instruksen utfyller etterretningstjenesteloven på flere områder.

Når det gjelder regler for samarbeidet mellom EOS-tjenestene, som i dag er regulert i en instruks fra 1980, karakteriserer tjenestene selv disse som foreldet. I kontrollvirksomheten viser denne mangelen på oppdaterte regler seg ved en viss usikkerhet hos tjenestene når utvalget tar opp spørsmål om samarbeid og informasjonsutveksling. Det arbeides nå med en ny instruks.

4.1 Echelon-systemet

Utvalget har fortsatt å søke informasjon om det såkalte Echelon-samarbeidet - et påstått kommunikasjonsavlyttingssystem i bred skala mellom flere vestlige etterretningstjenester som hevdes å bryte med de rettslige rammer som er lagt for tjenestene i nasjonal lovgivning og direktiver.

Utvalget har gjennomgått Europaparlamentets rapport om Echelon med bistand av utvalgets sakkyndige innenfor tele- og datakommunikasjon. Rapporten slår fast at det eksisterer et verdensomspennende system for kommunikasjonsovervåkning, operert av USA, UK, Canada, Australia og New Zealand. Formålet med systemet er angitt å være å avlytte private og kommersielle kommunikasjoner, ikke militære kommunikasjoner.

Utvalget stilte i inspeksjonen i FO/E spørsmål om Echelon-systemet med henvisning til EU-parlamentets rapport. FO/E opplyste at tjenesten ikke deltar i og ikke har kjennskap til et slikt system. Det ble tilføyd at mange land kan ha de nødvendige kapasiteter for den type kommunikasjonsavlytting Echelon-rapporten omhandler, og de kan samarbeide.

Utvalget vil arbeide videre med dette temaet, også i forhold til de øvrige tjenestene.

4.2 Behandling og distribusjon av data fra stasjonene

I fjorårets melding redegjorde utvalget for de orienteringer som var gitt om Globus II-radaren i Vardø. Utvalget ga uttrykk for at en viktig inspeksjonsoppgave når stasjonen kommer i operativ drift, vil være å kontrollere datastrømmen fra stasjonen. Globus II er fortsatt ikke driftsklar, men utvalget har i FO/E fått en bred redegjørelse for hvordan data fra stasjonene behandles og distribueres. Utvalgets sakkyndige innenfor tele- og datakommunikasjon har deltatt i dette arbeidet.

5. GENERELT OM KONTROLLVIRKSOMHETEN

Stortinget foretok i 2001 en evaluering av ordningen med EOS-utvalget (Innst. S. nr. 225 (2000-2001)). Evalueringen resulterte ikke i endringer i utvalgets lov eller instruks. Det ble ved stortingsbehandlingen gitt uttrykk for at kontrollen fungerer tilfredsstillende slik den er lagt opp. Utvalget baserer seg på dette i kontrollutøvelsen fremover.

De rettslige rammene for alle tre tjenester er vesentlig styrket siden utvalgets opprettelse. I 1996 var det ikke lovgrunnlag for noen av tjenestene, i dag har samtlige tjenester fått lovregulert sine oppgaver, sist POT gjennom endringer i politiloven som trådte i kraft 1. januar 2002. Alle tjenestene har også styrket sin juridiske bemanning.

Utfordringen for utvalget fremover er å opprettholde en årvåkenhet i kontrollen. Nyten av erfaringsutveksling med andre lands kontrollmyndigheter kan her nevnes.

6. ADMINISTRATIVE FORHOLD

Utvalgets utgifter i 2001 har vært kr 3 001 067. Det er i løpet av året arbeidet med en informasjonsbrosjyre om utvalget, og en hjemmeside. Utvalgets sekretariat, som i dag består av en utvalgssekretær og en administrativ sekretær, vil bli styrket i 2002, ved ytterligere en jurist fra sivilombudsmannens kontor (i deltidsstilling).

7. UTVALGETS LOVGRUNNLAG OG SAMMENSETNING

EOS-utvalget ble opprettet ved lov 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste. Utfyllende instruks til loven er gitt av Stortinget 30. mai 1995. Loven fastsetter at kontrollen skal utføres av et utvalg bestående av 7 medlemmer, herunder leder og nestleder, som alle velges av Stortinget. Funksjonsperioden er 5 år. Det er ikke varamedlemmer til utvalget. Utvalget rapporterer til Stortinget.

Utvalget er pålagt å føre regelmessig tilsyn med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste som utøves av offentlig myndighet eller under styring av eller på oppdrag fra offentlig myndighet. Det skal kontrolleres at virksomheten holdes innenfor rammen av gjeldende lover og direktiver og at det ikke øves urett mot noen eller nyttes mer inngripende midler enn det som forholdene gjør nødvendig. Kontrollen skal primært skje ved gjennomføring av inspeksjoner. Utvalget skal også behandle klager fra enkeltpersoner og organisasjoner, og utvalget kan ta opp saker av eget tiltak. Det er forutsetningen at det særlig er hensynet til enkeltpersoners og organisasjoners rettssikkerhet utvalget gjennom kontrollvirksomheten skal påse blir forsvarlig ivaretatt.

Utvalget har i dag følgende sammensetning (funksjonsperiodens utløp er angitt i kolonnen til høyre):

Leif Mevik, Oslo leder 30. juni 2004
Svein Grønnern, Oslo nestleder 30. juni 2006
Oddrunn Pettersen, Berlevåg 30. juni 2006
Stein Ørnhoi, Tvedestrand 30. juni 2004
Agnes Reiten, Torvikbukta 30. juni 2006
Kjersti Graver, Bærum 30. juni 2004
Rolf Tamnes, Oslo 30. juni 2006

I forbindelse med komiteens behandling av dokumentet har man mottatt henvendelser fra Deloitte & Touche vedrørende en "personalsak" i Forsvarets sikkerhetstjeneste. I forbindelse med at forsvarsminister Kristin Krohn Devold i Dagsavisen 11. juni 2002 uttalte at departementet nå har anket "personalsaken" etter anbefaling fra Regjeringsadvokaten, tilskrev komiteen samme dag Forsvarsministeren og ba om å få oversendt Regjeringsadvokatens brev til Forsvarsdepartementet. Komiteens brev samt statsrådets svar av 13. juni 2002 ligge som vedlegg til innstillingen.

Komiteen har videre mottatt en henvendelse fra Norsk Redaktørforening vedrørende "Årsmelding 2001 fra EOS-utvalget - Viksveen-saken".

8. KOMITEENS MERKNADER

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Berit Brørby, Kjell Engebretsen og Jørgen Kosmo, fra Høyre, André Dahl og Martin Engeset, fra Fremskrittspartiet, Carl I. Hagen og Henrik Rød, fra Sosialistisk Venstreparti, Siri Hall Arnøy og lederen Ågot Valle og fra Kristelig Folkeparti, Rigmor Andersen Eide, har med interesse gjennomgått beretningen om utvalgets arbeid i 2001. Komiteen vil understreke at utvalget fyller en viktig oppgave som kontrollorgan på det omfattende og sensitive området som etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjenesten er.

Komiteen vil også understreke utvalgets betydning som korrektiv for de utøvende myndigheter og som garantist for at det ikke øves urett mot enkeltpersoner eller organer.

Komiteen har merket seg bredden i utvalgets arbeidsområde. Et betydelig antall inspeksjoner, behandling av klagesaker og ikke minst møter med utenlandske kontrollmyndigheter, gir utvalget verdifull innsikt i problemområder som bare i lite omfang preger Stortingets daglige virksomhet.

Komiteen konstaterer at behovet for internasjonal kontakt og informasjonsutveksling er økende. Ikke minst har terroraksjonen i USA 11. september 2001 satt samarbeid mot terror på tvers av landegrensene på dagsordenen. Komiteen vil understreke viktigheten av at også tiltak i den sammenheng er basert på betryggende saksbehandling og i tråd med de normer Stortinget har satt.

Politets overvåkingstjeneste

Komiteen er enig i at Overvåkingstjenestens registrering av personopplysninger er en viktig kontrolloppgave. At enkeltpersoner som anser seg urettmessig registrert i en slik sammenheng har et sted å henvende seg, bidrar til å skape legitimitet for systemet.

Av konkrete enkeltsaker har komiteen særlig merket seg utvalgets behandling av sak om bruk av utvist person som kilde og slutter seg til de vurderinger utvalget gir uttrykk for.

Komiteen registrerer at det har vært en økning i antall klager fra enkeltpersoner fra 13 i 2000 til 20 i 2001 og sier seg tilfreds med at utvalget ikke har funnet kritikkverdige forhold i noen av disse med unntak av den såkalte "Viksveen-saken".

Komiteen finner ikke grunn til å gå nærmere inn på "Viksveen-saken", men deler de vurderinger som er kommet til uttrykk fra EOS-utvalgets side.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti har merket seg at EOS-utvalget har reist spørsmålet om forholdet til overordnet påtalemyndighet. Disse medlemmer er enig med utvalget i at det bare er beslutninger eller instruksjoner som formelt og notorisk er truffet av overordnet påtalemyndighet som faller utenfor utvalgets kontrollansvar.

Komiteen viser til at en særskilt problemstilling som EOS-utvalget har nevnt i sin melding, gjelder spørsmålet om ikke overordnet påtalemyndighets kontrollfunksjon krever en viss distanse mellom påtaleledene.

Komiteen har med interesse merket seg at utvalget vurderer å ta de aktuelle spørsmålene opp med riksadvokaten.

Forsvarets sikkerhetstjeneste

Komiteen konstaterer at utvalget ikke har funnet kritikkverdige forhold verken ved utvalgets stikk-

prøvekontroller av ikke påklagde klareringsnektelser eller de rene klareringsnektelsessaker.

Komiteen finner det betryggende at utvalget går inn og vurderer saksbehandlingen i saker med store konsekvenser for den enkelte.

En sak om tilbakekall av sikkerhetsklarering er omtalt i EOS-utvalgets årsmelding i 2000 og 2001. Denne saken er brakt inn for domstolene.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre og Kristelig Folkeparti, vil avvente domstolsbehandlingen før den eventuelt går nærmere inn i saken.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti viser til at kontroll med den utøvende makt er en av Stortingets viktigste oppgaver. Stortingets kontroll med regjering og forvaltning skal være en demokratisk garanti mot maktmisbruk. Disse medlemmer viser til at en enstemmig komité i brev av 11. juni 2002 anmodet om å få oversendt Regjeringsadvokatens anbefaling av at staten skulle anke saken som ble vunnet av den tidligere avdelingsdirektøren. (Brevet er lagt ved som vedlegg.) Bakgrunnen var at Forsvarsministeren i pressen hadde gitt som begrunnelse for anken at slik anke var anbefalt av regjeringsadvokaten. Disse medlemmer konstaterer at Forsvarsministeren i brev av 13. juni 2002 nektet en enstemmig kontroll- og konstitusjonskomité tilgang til dette brevet, et brev som er helt sentralt i komiteens oppfølging av EOS-utvalgets kritikk og beskrivelser av departementets arbeid med saken. Særlig alvorlig blir saken når statsråden og departementets pressetalsmann til avisene fastholder at retten må avgjøre om de 31 påståtte sikkerhetsbrudd er tilstrekkelig grunnlag for gå til oppsigelse av en person som har arbeidet nesten hele sitt liv i Forsvaret og Forsvarsdepartementet, når dette ikke er tatt med i statens anke i selve rettssaken. Dette kan bety at statsråden skyver regjeringsadvokaten foran seg i den offentlige debatt. Ved å nekte komiteen innsyn i det brevet statsråden hevder er hennes grunnlag, sørger statsråden for at komiteens kontrollarbeid med statsrådets styring av departementet blir umuliggjort. Dette kan ikke disse medlemmer akseptere da det vil kunne utlegges til at regjeringen selv kan hindre kontroll- og konstitusjonskomiteen det innsyn komiteen selv mener er nødvendig. Hvis en slik holdning blir akseptert som norm av Stortinget, ville det innebære at den som blir kontrollert (Regjeringen), skal bestemme hva kontrolløren (Stortinget) kan få innsyn i, noe som vil være uholdbar konstitusjonell praksis. På denne bakgrunn fremmes følgende forslag:

”Stortinget ber Regjeringen oversende Stortinget det av kontroll- og konstitusjonskomiteen etterspurte brev fra Regjeringsadvokaten til Forsvarsdepartementet”.

Disse medlemmer har merket seg EOS-utvalgets kritikk av Forsvarsdepartementets behandling av denne saken. Disse medlemmer er enig i den kritikken. EOS-utvalget har avsluttet saken og det er opp til Stortinget å trekke generelle konklusjoner ut fra den kritikken som er reist. Disse medlemmer vil peke på faren for at sikkerhetsklareringsinstituttet kan misbrukes til å bli kvitt brysomme eller uønskede personer og kan i verste fall bidra til å svekke ansattes yringsfrihet. Tilbakekall av sikkerhetsklareringen kan føre til at personer kan miste sin stilling. Det er derfor særlig viktig at saksbehandlingen er korrekt når tilbakekalling av sikkerhetsklarering blir vurdert. Disse medlemmer vil peke på kontrolllovens § 2 der det heter "Formålet med denne lov er:

"1. å klarlegge om og å forebygge at det utøves urett mot noen, herunder påse at det ikke nyttes mer inngripende midler enn det som er nødvendig etter forholdene".

Disse medlemmer mener at tilliten til sikkerhetstjenestene undergraves når det oppstår mistanke om at sikkerhetsklarering er tilbakekalt på et feilaktig grunnlag. Det er derfor svært viktig at en kan stole på at departementet har kvalitetssikret alle opplysninger når departementet er ankeinstans i saker der klareringen er tilbakekalt. I denne saken er det mye som tyder på at den mistanke som er oppstått om misbruk av sikkerhetsklaringsinstituttet, er berettiget.

Disse medlemmer har merket seg at EOS-utvalget i omtalte enkeltsak sier om departementets saksbehandlingsmåte:

"Det som foreligger må sies å være egnet til å svekke tilliten til at den beskrivelsen som er gjengitt i departementets brev er objektiv og dekkende."

På denne bakgrunn finner disse medlemmer det meget kritikkverdigg at departementet ikke har funnet en løsning på denne saken, som også angjeldende person har kunnet akseptere.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet stiller seg bak den kritikk som EOS-utvalget retter mot departementets behandling av denne saken. Disse medlemmer viser også til dom avsagt i Oslo Tingrett hvor oppsigelsen ble kjent ugyldig og hvor det ble tilkjent oppreisning. Disse medlemmer er av den oppfatning at saken og dens resultat er en følge av dårlig personalbehandling i departementet og kunne ha vært unngått dersom departementets ledelse hadde håndtert saken på en bedre måte.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti viser til at EOS-utvalget er Stortingets eget kontrollutvalg og at Stortingets oppfølging av utvalgets årsmelding vil kunne være avgjørende for utvalgets troverdighet og autoritet. Slik disse medlemmer ser det har utvalget både i to årsmeldinger og i brev til komiteen av 24. mai

2002 vedlagt utvalgets brev til Forsvarsdepartementet rettet klar kritikk for departementets behandling av en tilsatt i departementet. Kritikken er særlig overfor saksbehandlingen i forbindelse med at vedkommende ble fratatt sin sikkerhetsklarering for deretter å bli oppsagt som følge av manglende sikkerhetsklarering. I denne saken er det en omfattende korrespondanse og i første rettsinstans har vedkommende vunnet, men Forsvarsdepartementet har anket saken.

Disse medlemmer ser det slik at Forsvarsdepartementet ved sin anke ikke aksepterer EOS-utvalgets kritikk, men inntar en holdning om at departementet ikke gjør feil pr. definisjon og at man ikke har til hensikt å gi seg. Verken overfor EOS-utvalget eller den første dommen. Ved sin handlemåte utfordrer Forsvarsdepartementet EOS-utvalget og derved utvalgets oppdragsgiver, Stortinget på en helt uakseptabel måte.

Disse medlemmer fremmer følgende forslag:

"Stortinget ber Regjeringen sørge for de nødvendige undersøkelser for å forhindre at andre blir utsatt for det samme som den oppsagte."

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet mener derfor at departementet bør fremme tilbud om forlik og erstatning til vedkommende. Anken må også trekkes. På denne bakgrunn fremmer disse medlemmer følgende forslag:

"Stortinget ber Regjeringen om å trekke anken i sak om tilbakekall av sikkerhetsklarering omtalt i EOS-utvalgets innstilling for år 2000 og 2001."

"Stortinget ber Regjeringen gi sikkerhetsklareringen tilbake til den oppsagte."

"Stortinget ber Regjeringen innlede forhandlinger med den oppsagte om erstatning for den urett Forsvarsdepartementet har gitt ham."

Komiteens medlemmer fra Høyre og Kristelig Folkeparti viser til brev fra EOS-utvalget til Forsvarsdepartementet 24. mai 2002 der hovedkonklusjonen er at utvalget ikke har formelt grunnlag for å foreta ytterligere undersøkelser eller på annen måte gå videre med saken. Disse medlemmer har videre merket seg at Forsvarsdepartementet i brev av 29. mai 2002 til EOS-utvalget sier seg enig i den kritiske merknad EOS-utvalget har hatt om muntlig saksbehandling. Disse medlemmer har merket seg at departementet i dette brevet sier at de vil ta med seg erfaringer fra denne saken i fremtidig relevant saksbehandling, og disse medlemmer forutsetter at rutinene forbedres i tråd med dette.

Disse medlemmer tar til etterretning at Forsvarsdepartementet mener EOS-utvalgets merknader ikke påvirker det sentrale i selve saken, og avventer rettsapparatets behandling.

Forsvarets etterretningstjeneste

Komiteen har merket seg at det for tiden er under utarbeiding nye regler for samarbeidet mellom EOS-tjenestene og forutsetter at utvalget spiller en aktiv rolle i dette arbeidet.

Kontrollvirksomheten generelt

Komiteen er enig i at kontrollen synes å fungere tilfredsstillende. Komiteen vil understreke betydningen av et fleksibelt system med evne til å fange opp nye problemstillinger når de måtte oppstå.

Komiteen har ellers ingen merknader.

Komiteens medlemmer fra Sosialistisk Venstreparti peker på at Norge har inngått samarbeidsavtale med Europol og deltar i Schengensamarbeidet. Dette betyr at mange opplysninger om norske borgere blir lagt inn i store og uoversiktlige dataregistre. Disse medlemmer vil minne om at Lundkommisjonens rapport dokumenterer hvor viktig det er at sikkerhetstjenestene er underlagt parlamentarisk kontroll. Disse medlemmer ber Regjeringa utrede hvordan den overvåkingen og registreringen som skjer som følge av Europol- og Schengensamarbeidet kan underlegges nasjonal og parlamentarisk kontroll.

9. FORSLAG FRA MINDRETALL

Forslag fra Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti:

Forslag 1

Stortinget ber Regjeringen oversende Stortinget det av kontroll- og konstitusjonskomiteen etterspurte brev fra Regjeringsadvokaten til Forsvarsdepartementet.

Forslag 2

Stortinget ber Regjeringen sørge for de nødvendige undersøkelser for å forhindre at andre blir utsatt for det samme som den oppsagte.

Forslag fra Fremskrittspartiet:

Forslag 3

Stortinget ber Regjeringen om å trekke anken i sak om tilbakekall av sikkerhetsklarering omtalt i EOS-utvalgets innstilling for år 2000 og 2001.

Forslag 4

Stortinget ber Regjeringen gi sikkerhetsklareringen tilbake til den oppsagte.

Forslag 5

Stortinget ber Regjeringen innlede forhandlinger med den oppsagte om erstatning for den urett Forsvarsdepartementet har gitt ham.

10, KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen har ellers ingen merknader, viser til dokumentet og råar Stortinget til å gjøre slikt

vedtak:

Dokument nr. 16 (2001-2002) - Årsmelding for 2001 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) - vedlegges protokollen.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 17. juni 2002

Ågot Valle
leder

Kjell Engebretsen
ordfører og sekretær

Vedlegg 1

Brev fra kontroll- og konstitusjonskomiteen v/lederen til forsvarsminister Kristin Krohn Devold, datert 11. juni 2002

Vedrørende komiteens behandling av Dokument nr 16 - Årsmelding for 2001 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget)

Kontroll- og konstitusjonskomiteen har som kjent Dokument nr 16 - Årsmelding for 2001 fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sik-

kerhetstjeneste (EOS-utvalget) til behandling, jf. tidligere korrespondanse i saken.

Det vises til statsrådets uttalelser i Dagsavisen i dag 11. juni 2002, hvor hun bl.a. viser til at departementet nå har anket "personalsaken" etter anbefaling av Regjeringsadvokaten.

Komiteen ønsker i denne forbindelse å få oversendt Regjeringsadvokatens brev til Forsvarsdepartementet. På bakgrunn av saken karakter ønskes snarlig svar.

Vedlegg 2

Brev fra Forsvarsdepartementet v/statsråden til kontroll- og konstitusjonskomiteen, datert 13. juni 2002

Vedrørende forespørsel om innsyn i Regjeringsadvokatens uttalelse

Det vises til skriv av 11. juni 2002, hvor komiteen ber om å få tilsendt et nærmere angitt brev fra Regjeringsadvokaten til Forsvarsdepartementet.

Det er fast og langvarig praksis for at slik korrespondanse ikke gis ut. Dette er begrunnet i tungtveiende reelle hensyn, herunder behovet for å bevare fortrolig kommunikasjon mellom regjeringen og dens faste interne advokat.

Særlig i tilknytning til verserende rettssaker, er det av avgjørende betydning at advokaten kan gi sin vurdering av alle sider av en sak i full fortrolighet. Uttalelser

fra Regjeringsadvokaten inneholder normalt - i tillegg til tradisjonelle rettslige vurderinger - prognoser om sannsynligheten for å vinne frem i rettsapparatet, samt synspunkter av taktisk og strategisk karakter som ikke bør gjøres kjent for andre enn klienten. Både form og innhold i Regjeringsadvokatens vurdering og anbefaling i tilknytning til anke av en dom har derfor en utpreget intern karakter som det på prinsipielt grunnlag ikke gis innsyn i.

Forsvarsdepartementet finner derfor ikke å kunne gi Stortingets kontroll- og konstitusjonskomitee innsyn i det etterspurte dokumentet fra Regjeringsadvokaten.